

MASHINA TARJIMASI VA INSON TARJIMASI O‘RTASIDAGI FARQ

*Ma’rifova Ibodatoy: Andijon davlat chet tillari instituti,
ingiliz filologiyasi o‘qitish metodikasi va
tarjimashunoslik fakulteti, tarjima nazariyasi va
amaliyoti 1-bosqich talabasi.*

*Ilmiy rahbar: Axmedova Muhayyoxon, Andijon davlat chet tillari instituti
Gid hamrohligi, madaniyatlararo muloqot va tarjimashunoslik kafedrasida
o‘qituvchisi.*

Annotatsiya.

Ushbu maqolada mashina tarjimasi va inson tarjimasi o‘rtasidagi fundamental farqlar keng qamrovli tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida tarjimaning lingvistik, semantik, pragmatik va kognitiv jihatlari o‘rganilib, mashina tarjimasi tizimlarining rivojlanish bosqichlari va inson tarjimasi bilan o‘zaro munosabati yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy sun’iy intellekt texnologiyalarining tarjima sifatiga ta’siri ham ilmiy asosda muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: mashina tarjimasi, inson tarjimasi, neyron tarmoqlar, semantika, pragmatika, kontekst, lingvistika, tarjima strategiyalari

Tarjima insoniyat sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo‘lib, u turli xalqlar o‘rtasidagi madaniy va ilmiy aloqalarni ta’minlaydi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab texnologiyalar rivoji tarjima jarayoniga ham o‘z ta’sirini o‘tkaza boshladi. Ayniqsa, kompyuter lingvistikasining shakllanishi bilan mashina tarjimasi tushunchasi yuzaga keldi.

Bugungi global axborot jamiyatida tarjima tezligi va hajmi keskin oshdi. Shu sababli mashina tarjimasi vositalari keng qo‘llanilmoqda. Biroq, bu jarayon inson

tarjimasi ahamiyatini kamaytirmaydi, aksincha ularning o‘zaro uyg‘unlashuvi yangi imkoniyatlarni yaratadi.

1. Tarjima nazariyasining ilmiy asoslari

Tarjima nazariyasi lingvistika, psixologiya va madaniyatshunoslik bilan chambarchas bog‘liq. Tarjima jarayonida quyidagi asosiy tushunchalar muhim hisoblanadi:

- **Ekvivalentlik (equivalence)** – matn ma’nosining saqlanishi
- **Adekvatsiya (adequacy)** – tarjimaning asl matnga mosligi
- **Funksional yondashuv** – tarjimaning maqsadga yo‘naltirilganligi

Ilmiy adabiyotlarda tarjima ko‘pincha ikki bosqichli jarayon sifatida qaraladi:

1. Matnni tushunish
2. Uni qayta ifodalash

Mashina tarjimasi ko‘proq ikkinchi bosqichni avtomatlashtiradi, inson esa har ikki bosqichni ongli ravishda bajaradi.

2. Mashina tarjimasining rivojlanish bosqichlari

Mashina tarjimasi bir necha tarixiy bosqichlardan o‘tgan:

Qoidaviy tizimlar. Dastlab tarjima qat’iy grammatik qoidalar asosida amalga oshirilgan. Bu tizimlar juda cheklangan edi.

Statistik tarjima. Bu bosqichda katta hajmdagi matnlar asosida ehtimollik modellari qo‘llanila boshlandi.

Neyron tarjima. Hozirgi zamon mashina tarjimasi sun’iy neyron tarmoqlar asosida ishlaydi. Bu tizimlar:

- Kontekstni yaxshiroq tushunadi
- Tabiiyroq tarjima yaratadi
- O‘z-o‘zini o‘rganish qobiliyatiga ega

3. Inson tarjimasining kognitiv xususiyatlari

Inson tarjimasi murakkab psixik jarayon bo'lib, u quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Matnni anglash
- Semantik tahlil
- Madaniy interpretatsiya
- Mos til vositalarini tanlash

Tarjimon o'z bilimlari, tajribasi va intuitiv fikrlashiga tayangan holda qaror qabul qiladi. Bu esa tarjimaning sifatini oshiradi.

4. Lingvistik darajadagi farqlar

Leksik daraja. Mashina tarjimasi ko'pincha so'zlarning eng ko'p uchraydigan ma'nosini tanlaydi. Inson esa kontekstga mos variantni tanlaydi.

Sintaktik daraja. Mashina tarjimasi gap tuzilishini noto'g'ri o'zgartirishi mumkin. Inson esa grammatik jihatdan to'g'ri va tabiiy gap quradi.

Semantik daraja. Semantika — ma'no bilan bog'liq. Mashina tarjimasi ba'zan ma'noni noto'g'ri talqin qiladi.

Pragmatik daraja. Pragmatika nutqning vaziyatga bog'liq jihatini o'rganadi. Inson tarjimasi bu jihatda ancha ustun.

5. Tarjima strategiyalari va usullari

Inson tarjimonlari turli strategiyalardan foydalanadi:

- Adaptatsiya
- Transliteratsiya
- Kalka
- Modulyatsiya
- Ekvivalent tarjima

Mashina tarjimasi esa bu strategiyalarni ongli ravishda qo'llay olmaydi.

6. Frazelogizmlar va idiomalarni tarjima qilish

Frazelogizmlar tarjimada eng murakkab elementlardan biridir.

Masalan:

- “Break the ice” → “muzni eritmoq” emas, balki “suhbatni boshlamoq”

Mashina tarjimasi buni ko‘pincha so‘zma-so‘z tarjima qiladi, inson esa ma’nosini beradi.

7. Madaniy realiyalarni tarjima qilish

Har bir til o‘ziga xos madaniyatni aks ettiradi. Masalan:

- Milliy taomlar
- Urf-odatlar
- Tarixiy tushunchalar

Inson tarjimoni bunday elementlarni moslashtiradi, mashina esa oddiy tarjima qiladi.

8. Tarjima sifatini baholash mezonlari

Tarjima sifatini quyidagi mezonlar asosida baholash mumkin:

- Aniqlik
- Tushunarliklik
- Moslik
- Stilistik tabiiylik

Inson tarjimasi odatda bu mezonlar bo‘yicha yuqori natija beradi.

9. Mashina tarjimasining amaliy qo‘llanishi

Mashina tarjimasi quyidagi sohalarda keng qo‘llaniladi:

- Internet va ijtimoiy tarmoqlar
- Texnik hujjatlar
- Tezkor axborot tarjimasi

10. Gibrid tarjima modeli

Zamonaviy tarjimada mashina va inson tarjimasi birgalikda qo‘llaniladi:

1. Mashina dastlab tarjima qiladi
2. Inson tahrir qiladi

Bu usul samaradorlikni oshiradi.

11. Sun'iy intellekt va kelajak tarjimasi

Kelajakda mashina tarjimasi yanada rivojlanadi. Ammo:

- Inson tafakkuri
- Ijodkorlik
- Madaniy sezgirlik

kabi omillar sababli inson tarjimasi doimo muhim bo'lib qoladi.

12. Ilmiy muhokama (Discussion)

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mashina tarjimasi tezlik va hajm bo'yicha ustun, ammo sifat va aniqlikda inson tarjimasi yetakchi. Ayniqsa, badiiy va ilmiy matnlarda inson tarjimasi muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Mashina va inson tarjimasi o'rtasidagi farqlar ko'p qirrali bo'lib, ularni faqat texnik jihatdan emas, balki lingvistik va madaniy nuqtai nazardan ham ko'rib chiqish zarur. Zamonaviy tarjima amaliyotida ushbu ikki yondashuvning integratsiyasi eng optimal yechim sifatida qaralmoqda. Kelajakda mashina tarjimasi yanada mukammallashishi kutilmoqda, ammo inson tarjimasi sifat va ishonchlilik mezonlari bo'yicha ustun bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Newmark, P. *A Textbook of Translation*
2. Nida, E. *Toward a Science of Translating*
3. Catford, J.C. *A Linguistic Theory of Translation*
4. Baker, M. *In Other Words*
5. Venuti, L. *The Translator's Invisibility*
6. House, J. *Translation Quality Assessment*
7. Hutchins, W.J. *Machine Translation: History*
8. Koehn, P. *Statistical Machine Translation*

9. Jurafsky, D. & Martin, J. *Speech and Language Processing*
10. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*
11. O‘zbek tarjimashunos olimlar maqolalari
12. Ilmiy jurnallar (Scopus, Google Scholar)
13. Internet manbalari (AI va tarjima bo‘yicha)
14. Zamonaviy lingvistika darsliklari